Druhý život Augustových písní v katolických a evangelických kancionálech 16.–18. století

Aneta Mladějovská

The second life of Augusta's songs in Catholic and Evangelical hymn books from the 16th to the 18th century. The article presents the results of previous research concerning the hymnographic texts of Jan Augusta. Songs from the handwritten hymn book *Písně Jana Augusty* [Songs of Brother Jan Augusta], which were written in prison, and songs from printed hymn books of the Unity of the Brethren (from 1561, 1564, 1559 etc.) were compared with variations of songs adopted into hymn books of other confessions (e. g. Jiří Sarganek, Matěj Václav Šteyer, hymn book published by Daniel Karel of Karlšperk etc.) The subject of research was the analysis of changes in texts realised by the then editors and censors, their motivations, the influence of the confession on the final form of the text and ultimately changes to the songs over the course of time.

Keywords: hymnbooks of the Unity of the Brethren; Jan Augusta; hymnography from the 16th to the 18th century; the Unity of the Brethren; censorship; editorial changes; Lutheran hymnbooks; Catholic hymnbooks; Utraquist hymnbooks

Nedílnou součástí života rukopisné i tištěné hymnografické produkce jsou pohyb a proměny textů, k nimž dochází v rámci přejímání písňového repertoáru z kancionálu do kancionálu. Odborné práce zabývající se bratrskou písňovou tvorbou reflektovaly zejména posuny v hudební složce písní, textová část byla poněkud opomíjena, či byly přejímány teze počítající s neměnností obsahové složky písní.[1] Materiálu je veliké množství, část ho zůstává navíc stále nezpracována a některé prameny jsou ztraceny. Navíc výsledky, které by takové bádání přineslo, jsou klasifikovány jako přinejmenším nejisté. I přes to se však v posledních letech objevují

[1] Podle Hostinského byly např. texty z *Šamotulského kancionálu* do *Ivančického* přejaty bez větších změn, druhé vydání je označováno za „nevalně změněné" (Otakar Hostinský, *Jan Blahoslav a Jan Josquin*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896, XXI). Ani Kouba nepředpokládá, že by texty byly obsahově měněny, počítá s opravami omezujícími se na „drobné, nepříliš početné korektury jazykové a básnické" s tím, že jsou „texty přejímány zřejmě bez jakékoli proměny obsahové" (Jan Kouba, Vzájemný poměr kancionálu Šamotulského a Evančického, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Ústav pro dějiny hudby na Univerzitě Karlově v Praze, 1956, 25).

odborné práce, které se tohoto tématu začínají dotýkat. O editorech či sestavovatelích kancionálů jakožto možných původcích textových úprav hovoří například i práce Marie Škarpové zabývající se *Šteyerovým kancionálem*.[2] Škarpová také upozorňuje na úskalí sledování těchto odchylek, přesto však nevylučuje možnost získání zajímavých údajů o literárním životě raného novověku, které by možné bádání přineslo. V rámci svého bádání nad rukopisným kancionálem *Písně bratra Jana Augusty, kteréž dělal ve vězení*, jsem začala zjišťovat frekvenci a motivaci textových zásahů dobovými editory (či korektory) v bratrských tiscích, v nichž se mnohé písně z rukopisu nacházejí. Své bádání jsem rozšířila i na Augustovy písně, které známe pouze z tištěných zpěvníků a později také na Augustovu produkci v jinokonfesijních kancionálech. Provedená komparace ukázala rozpor mezi výše uvedenými tvrzeními o textové neměnnosti bratrské hymnografické produkce a dobovou praxí.[3]

V rámci tohoto příspěvku se pokusím představit další část výsledků svého dosavadního bádání. Pomocí komparace rukopisných i tištěných písňových variant, které byly přejaty do bratrských a následně i nebratrských kancionálů, se pokusím ukázat, jaké písně si editoři přejímající z bratrských zpěvníků v rozmezí 16.–18. století vybírali a proč, zda byly písně upravovány, a pokud ano, jakým způsobem tak bylo učiněno. Marie Škarpová uvádí, že kancionál jakožto médium konkrétního náboženského vyznání vybízí k výzkumu způsobů artikulace konfesijní identity. Písňový repertoár v něm obsažený je totiž normativně uspořádán a sestaven za účelem správného nazírání učení dané církve.[4]

Domnívám se, že sledování textových odchylek vzniklých při přejímání písňového repertoáru je zajímavým prostředkem ke zkoumání konfesijních norem, přičemž přístup editorů k textovému materiálu je ukazatelem jejich pružnosti, či naopak neprostupnosti. Rukopisné pretexty Augustových písní přináší jedinečnou možnost zjistit, jak rozsáhlé úpravy byly v písních provedeny i ve srovnání s kvantitou změn ve variantách, jež známe jen z tisků. Proměny, k nimž dochází po zásazích sestavovatelů, pak odkrývají zákulisí jejich konfesijních a estetických preferencí. Mnohé vypovídá i výběr písní z Augustova repertoáru, který byl přejímán.

Samotní editoři upozorňují v předmluvách na prováděné zásahy. Důvody úprav uvádějí různé – estetické, stylistické, či věroučně motivované.

[2] Marie Škarpová, *„Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými": Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity v 17. století*, Praha: FF UK, 2015, 110.

[3] Uvedené problematice se věnuji ve své disertační práci.

[4] Viz také Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 24.

Je to praxe běžná pro většinu kancionálů raněnovověkého období bez ohledu na vyznání (viz předmluvy Jana Blahoslava, či Jana Amose Komenského, předmluvu k luterskému kancionálu Daniela Karla z Karlšperka z roku 1620 atd.). Motivace těchto upozornění vyplývá kromě jiného i z potřeby ujistit příjemce o věroučné správnosti předkládané produkce, která prošla cenzurou a kontrolou věroučné správnosti textů. Např. v jednotě bratrské byly oficiální tisky schvalovány radou starších, od tvorby, na kterou nemohla přímo edičně dohlížet, se jednota distancovala.[5] Cenzurní dozor byl běžnou církevní praxí již od dob Lukáše Pražského a už na počátku 16. století byl bohoslužebný zpěv oficiálně redigován. Institucionální dohled měl však i katolický *Šteyerův kancionál*.[6] Jeho editor se navíc v předmluvě prvního vydání vyhranil proti „jakékoli vazbě shromážděného písňového repertoáru k jiné než katolické konfesi […] a výslovně požadoval, aby byl zpěvník vnímán výhradně v intencích katolické věrouky".[7]

Augustových tištěných písní, ze kterých mohli vybírat sestavovatelé kancionálů 16.–18. století, známe asi kolem 150. I přes tak rozsáhlý repertoár se jich jenom necelých padesát dostalo mimo okruh bratrských kancionálů a pouze deset z nich má své místo ve zpěvnících katolických.

Pro potřeby této studie (a také své disertační práce, v níž o daném tématu pojednávám) jsem užívala internetovou databázi Hymnorum Thesaurus Bohemicus, pomocí níž jsem mapovala jejich výskyt. Do sledovaných pramenů jsem však zařadila i kancionály, které v databázi zpracovány nejsou – např. kancionály luterské. Z katolických kancionálů jsem do výběru zařadila *Kancionál český* Matěje Václava Šteyera (vydání 1683 i 1687, které bylo rozšířeno o několik dalších Augustových písní), *Capella regia musicalis* Václava Karla Holana Rovenského (1694), *Slavička rájského* Jana Josefa Božan (1719) a *Citaru Nového zákona* Antonína Koniáše (1727).

Z luterských zpěvníků jsem do výběru zařadila *Písně chval božských* Tobiáše Závorky Lipenského (1602), *Kancionál anebo Zpěvové církve evangelické* Daniela Karla z Karlšperka (1620), Jiřím Hartmannem vydaný

[5] Svědčí o tom například spor s boleslavským tiskařem Vaňkem Oustským, který vytiskl (podle Říčana roku 1546, podle Baťové roku 1547) ze zištných důvodů výbor bratrských písní, jednota se následně od tohoto zpěvníku distancovala, zmínka o jeho existenci chybí i v úseku, v němž Blahoslav líčí posloupnost bratrských kancionálů (Rudolf Říčan, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957, 196; Eliška Baťová, Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy, in: P. Hlaváček (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213, 133).

[6] Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 58.

[7] Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 108.

Kancionál aneb Zpěvové poct a chvál božských (1685), *Poklady zpěvů duchovních* Johannese Millera (1710), *Evangelický kancionál* Václava Klejcha (1717) a Sargankovu *Citharu sanctorum* neboli *Lipský kancionál* (1737).

A konečně z utrakvistických zpěvníků jsem nahlédla do *Kancionálu* Jana Musophila Soběslavského (1585) a *Kancionálu celoročního* Tomáše Řešátka Soběslavského (1610). Ani v jednom z těchto dvou tisků se však nenachází žádná píseň z Augustova repertoáru.

Při snaze určit původce prováděných textových změn jsem pro úplnost pracovala samozřejmě i s kancionály dalšími (vydání bratrských kancionálů z let 1615 a 1618, Komenského kancionál z roku 1659 atp.).

Pramenné základny, z nichž byly vybírány písně do jednotlivých nebratrských kancionálů, a cesty textů mezi jednotlivými prameny již v mnohém zaznamenává odborná literatura zabývající se podrobně konkrétními zpěvníky.[8] Mnou provedená komparace může dosavadní postuláty pouze potvrdit, příp. v některých ohledech zpřesnit či doplnit.

Největší zastoupení Augustovy produkce nalezneme v anonymním luterském kancionálu Daniela Karla z Karlšperka z roku 1620, který obsahuje nejširší okruh Augustových písní otištěných v nebratrských kancionálech vůbec. Své místo v něm nalezly tři desítky písní.[9] V hojném počtu se nacházejí Augustovy písně také v kancionálu Jiřího Sarganka, což je však očekávatelné vzhledem k jeho rozsahu a vazbě na Komenského kancionál a na žitavské kancionálové tisky, z nichž Sarganek hojně čerpal.

Do pobělohorských katolických kancionálů byly vybírány zejména písně s nekontroverzní a nadkonfesijní tematikou. O vztahu repertoáru a přejímání písňového fondu z bratrských kancionálů již bylo pojednáno v řadě prací.[10] Škarpová hovoří o vstřícně přijímaných písních z oblasti s obecně křesťanskou tematikou, zejména písních „tematizujících převážně základní situace křesťanského života, které byly zařazeny do oddílů písní ranních, večerních či obecných".[11]

[8] Viz např. Jan Malura, *Písně pobělohorských exulantů (1670–1750)*, Praha: Academia, 2010. Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 2015 atp.

[9] U Sarganka nalezneme cca 21 písní, u Rovenského 7, u Šteyera asi 8, u Božana 2.

[10] Viz např. Eliška Baťová, *Kolínský kancionál z roku 1517 a bratrský zpěv na počátku 16. století*, Praha: KLP, 2011. Marie Hanzelková, *Kancionály jednoty habrovanských* [online], [cit. 2016–08–05], dostupné z: http://is.muni.cz/th/13963/ff_d/. Jan Kouba, Nejstarší české písňové tisky do roku 1550, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Univerzita Karlova, 1988, 21–92. Malura, *Písně pobělohorských exulantů*, 2010. Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 2015 atd.

[11] Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 82.

Je nutno konstatovat, že tento okruh písní patří k nejvíce rozšířeným bez ohledu na konfesi. Modelovým příkladem může být např. píseň s incipitem *Chvála budiž Hospodinu v tuto půlnoční hodinu.* Věroučně problematické pasáže (či verše) mohly být velmi snadno nahrazeny, jak můžeme vidět v písni *Jižť jest čas vzhůru vstáti, tělu nedati spáti*, kterou nalezneme v kancionálech Šteyera, Božana i Rovenského (viz dále).

Hojně zastoupenou písní je také *Snažůjmež se v tomto světě Bohu ve všem líbiti*.[12] Své místo má v kancionálech utrakvistických, habrovanských i katolických. Oblíbená byla zřejmě svým morálně-didaktickým aspektem a apelem na spravedlivý život křesťana.

Je to pro nás poněkud paradoxní zjištění, ale největších úprav se Augustovým písním dostává v kancionálech bratrských. Pokud bychom se podívali na historii písní otištěných již v *Rohově kancionálu* a dále přejímaných, zjistili bychom, že editoři postupovali velice systematicky. Písně přejímané do *Šamotulského kancionálu* upravují jazykově, stylisticky, ale i teologicky, se snahou o co nejpregnantnější vyjádření, které je pokud možno věrné znění biblického textu. Tytéž písně přejaté dále do *Ivančického kancionálu* jsou ponechány již vesměs bez větších změn. Můžeme předpokládat, že byly tehdejším editorem považovány za již dostatečně zrevidované a další úpravy nebyly považovány za nutné. Korekcí však prošly písně, které byly poprvé otištěny v *Šamotulském kancionálu* a poté byly přejímány do vydání z roku 1564, a dále samozřejmě písně, jejichž pretext známe z rukopisného kancionálu a jež byly poprvé otištěny až roku 1564. Ty jsou nejlepším svědectvím toho, nakolik se finální podoba písně tradované v tištěné podobě liší od autorského pretextu. O rukopisných zpěvnících se bratrské prameny zmiňují jen jaksi mimoděk, nepatřily do rámce oficiální produkce a neprošly ani ideologickou cenzurou.[13]

Od vydání *Ivančického kancionálu* se začínají utvářet dvě linie Augustovy „postprodukce". Jednu tvoří podoba písní přejímaných z *Ivančického kancionálu*. Z něho přebírá do svého repertoáru např. luterský kancionál Daniela Karla z Karlšperka, který zachovává některé sloky vynechané v pozdějších vydáních bratrských, a tedy i jinokonfesijních kancionálů, přebírajících písně z pozdějších vydání bratrských zpěvníků. Další linii tvoří písně upravené bratrskými editory ve vydání z roku 1615, pro jehož

[12] Augustovi ji přisuzuje až Krčmův rejstřík z roku 1598 (Jan Kouba, Blahoslavův rejstřík autorů českobratrských písní a jeho pozdější zpracování, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Univerzita Karlova, 1962, 1–175).

[13] Viz např. Jan Kouba, Od husitství do Bílé hory (1420–1620), in: J. Černý, J. Kouba, V. Lébl, J. Ludvová, Z. Pilková, J. Sehnal, P. Vít (eds.), *Hudba v českých dějinách: Od středověku do nové doby*, Praha: Supraphon, 1989, 115–116.

potřeby byly písně kráceny a upravovány. Bohužel odborná literatura těmto tiskům zatím nevěnovala mnoho pozornosti, takže podrobnější informace bude muset přinést teprve další bádání. Jednou ze zásadních změn je jiná struktura kancionálu. Z předmluvy také vyplývá, že v písních byly upravovány zastaralé výrazy, nejasné formulace, písně s nezdařenou rytmickou stavbou, obtížnou melodií atp. Nově přidány byly písně o dosud nezastoupených článcích věrouky. Augustových písní se týká zejména výrazné zkracování, o kterém se bratři v předmluvě zmiňují. Z těchto vydání přejímá Komenský a písně dále upravuje, cizeluje strofickou stavbu písní, upravuje rýmy či je nově vytváří na místech, kde chybí. Z Komenského kancionálu dále přebírají např. pobělohorské katolické zpěvníky, v nichž písně procházejí dalšími úpravami.

Obecně můžeme říci, že při přejímání písní do nebratrských kancionálů se menšího rozsahu úprav dostává Augustovým písním v luterských kancionálech. Např. kancionál Daniela Karla z Karlšperka ponechává 70 % písní beze změny, u těch ostatních obmění pár slov (ať už je motivací těchto drobných sémantických posunů dosazení konfesijně vhodného termínu či estetické důvody). Nejradikálnější změnou pak je vypouštění slok, jež byly vnímány z obsahového hlediska jako redundantní.

Kromě odstraňování specifického bratrského výraziva bývají Augustovy písně často redukovány vypouštěním slok v úsecích, v nichž je autor příliš popisný, nebo ve kterých s didaktickou snahou o co největší přesnost předkládané látky v několika slokách variuje jedno téma. Konfesijně motivované úpravy bychom v luterských kancionálech hledali velice obtížně, můžeme předpokládat, že to je částečně i proto, že jejich repertoár měl v písních, v nichž se řešila tematika odlišná od bratrských důrazů, výrazné zastoupení od autorů z vlastních řad.

Kancionály nejnovější (např. Elsnerův) repertoár z velké části pouze přejímají, prováděné úpravy jsou již minimální. Jsou-li, pak jsou prováděny z estetických důvodů (např. změna slovosledu písně, nahrazení zastaralého či nesrozumitelného výrazu výrazem novějším, srozumitelnějším atp.). Kancionály ostatních konfesí se snaží také vyhnout nesrozumitelným pasážím písně, zejm. ty katolické tendují k co nejjednoznačnějšímu a nejsrozumitelnějšímu vyjádření. Škarpová zmiňuje příklady zásahů motivované snahou o co největší teologickou správnost, které také cizelovaly písně po stránce stylistické.[14] V luterských kancionálech takové množství drobných úprav nenalezneme.

[14] Škarpová, *„Mezi Čechy“*, 161.

I přes nekontroverzní a opatrný výběr zejména katolických editorů procházely písně celou řadou úprav a sémantických modifikací. K těm očekávatelným patří samozřejmě v prvé řadě odstraňování okruhu výrazů typických pro bratrskou terminologii či zasahování do textových pasáží zpracovávajících odlišné články učení – např. rozlišování věcí podstatných, služebných a případných; vztah k Písmu, které mělo v jednotě přední postavení, neboť zprostředkovávalo Boží Slovo; pojetí večeře Páně atp.

Kromě předpokládatelného nahrazování pojmů „bratr" či „sbor" můžeme nejvýraznější zásahy do písní spatřovat v pasážích, které se dotýkají Písma svatého. Jednotlivé konfese nejenomže nahrazují pojmenování *Bible* jimi užívanou terminologií, ale přeformulovávají i celé verše vyjadřující rozdílný vztah k Písmu a jeho užívání. V luterských kancionálech bývá slovo „Čtení" nahrazeno synonymickými výrazy – „Slovo" (Zpěv 1620) event. „Slovo Boží" (Pís 1602). Nejméně problematickou se bratrská terminologie jeví Sargankovi, který ji nechává nezměněnou.

„Cesta k nebi nová, živá
od Boha k spasení daná
jestiť Kristus v svém životě,
kterýž to vedl v tomto světě.
Jenž se káže v svatém Čtení,
všem lidem k jich osvícení,
aby poznali cesty své,
žeť Božím nejsou podobné."
(IK)

„V něm kázal v svém učení,
všechněm lidem k osvícení,
aby poznali cesty své,
že Božím nejsou podobné."
(EK 1717, CS 1737)

V katolických kancionálech jsou pasáže, jež by mohly konotovat individuální čtení Bible laiky, eliminovány a nahrazeny formulacemi, z nichž vyplývá nedílná úloha církve, resp. kněze při zprostředkovávání obsahu Písma věřícímu jedinci:

„Rozsoudíc své svědomí
zákonem víry Čtení
poklony, pocty čiňme,
Pánu se vyznávejme."
(IK, CS 1737)

„Rozsoudíc své svědomí
podlé Církve učení
poklony, pocty čiňme,
Pánu se vyznávejme."
(Šte 1683, Cap 1694, Slav 1719)

Škarpová podává podobný příklad, když zmiňuje úpravu původně nekatolické písně *Otče náš milý Pane,* v níž jsou poslední dvojverší „nachyl uši k slyšení, zapal srdce ke čtení" v katolických kancionálech druhé poloviny 17. století odstraněna a nahrazena spojením: „nachyl uši k slyšení, zapal srdce k věření".[15]

[15] Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 156.

Zajímavější nuance nalezneme na místech pojednávajících o Kristově osobě. V Augustových písních bývá Ježíš nazýván bratrem, naším Spasitelem atp., což z hlediska katolického učení o Trojici svaté mohlo vyznít nepřístojně. Podobně verše, které kladou člověka na roveň Syna Božího, nahrazují formulace, v nichž je pozornost obrácena k osobě Boha Otce:

„chtěls ji [tj. spravedlnost] vždy činiti,
naším bratrem býti…"
(IK)

„chtěls ji [tj. spravedlnost] vždy činiti,
naším Otcem býti…"
(Šte 1683, Cap 1694)

Dalším typem úprav, který můžeme demonstrovat na příkladu písně *Chvála budiž Hospodinu v tuto půlnoční hodinu*, jsou modifikace christologicky zaměřených veršů týkajících se spasení člověka a Kristovy role v tomto procesu, v nichž se namísto toho zdůrazňuje osoba svaté Trojice:

„A tobě, Kriste Ježíši,
Králi a Kněže nejvyšší,
jenž za lid před Otcem stojíš,
za naše spasení prosíš."
(IK)

„A tobě, Kriste Ježíši,
Králi a Kněže nejvyšší,
jenž s Otcem v Trojici sedíš
a o naší potřebě víš."
(Cap 1694)

Augustova hymnografická tvorba je těsně provázaná s biblickým textem a bratrskou věroukou a obsahově zpracovává sumu bratrské teologie. Například Augustova píseň *Boha v bytu jediného* je ve své podstatě pojednáním vysvětlujícím princip Boží podstaty a bytnosti. Pasáže zabývající se tímto tématem nalezneme i v jiných písních. V novějších vydáních bratrských kancionálů však byly tyto leckdy teologicky komplikovaně zformulované pasáže vynechány, či substituovány vhodnějšími a srozumitelnějšími:

„Otec všeho jest počátek,
Syn v Otci má svůj příbytek,
to slovo z něho se rodí,
skrze něž Otec vše tvoří,
v nichž obou život přebývá,
Duch svatý, jímž vše bytně ožívá."
(IK)

„Otec jest počátek všeho,
Syna má sobě rovného:
kteréhož před věky zplodil,
potom skrz něj svět vyvodil,
od nichž obou Duch pochází,
svými dary všudy se rozchází."
(B 1659, CS 1737).

Dalšími úpravami procházely písně, v nichž bylo pojednáváno o Kristově životě zavádějícím, nepřesným či dehonestujícím způsobem:

„A jsa královského rodu,
vyvolil sobě chudobu,
nemaje svého dědictví,
bydlil s matkou svou v podružství."
(ŠK)

„A jsa královského rodu,
vyvolil sobě chudobu,
neměl, kde by hlavu sklonil,
tak se k chudým přiučastnil."
(B 1618)

Za samostatnou úvahu by v rámci raněnovověké ediční praxe stály zásahy do emocionálně zabarvených pasáží pojednávajících o Kristově utrpení, v nichž Ježíš pláče, kvílí a jinými způsoby projevuje svoji lidskou slabost. Píseň, z níž pochází ukázka popisující mučení a ukřižování Krista s incipitem *Popatř má milostná duše na Pána Ježíše*, nikdy nevyšla tiskem. Vynechávky či jiné textové zásahy eliminující emocionální místa však nalezneme i v jiných publikovaných textech. Vyjadřování Kristovy emocionality se však řídilo estetickými i věroučnými zákonitostmi a tradicí, jež se Augustově svébytné poetice nedařilo vždy naplňovat:

„Jde s velikou svou hanbou
s tváří studu plnou,
sláva Otce všemohoucího,
i všeho království nebeského,
jsa hrozným divadlem tvoru všeho.

An se nad ním vše děsí
nepřátelé těší,
srdce jeho přetěžce svírá,
pro hřích, pejchy tvé a slávy světa,
ó hořkosti převelmi ukrutná.
[…]
Tak až kosti <l>uštěly
různo se rozešly,
on je po bolestech svých sčítal,
žalostně a hrozně vykřikoval,
tuť žalmy prozpěvoval,
s pláčem k Bohu volal,
až se v něm srdce rozpustilo,
v vosk: síly v něm již víc nebylo,
přilnutí jazyku k dásni přišlo.

V tom svém k Bohu úpění,
se obětování,
slyšel (an hlavou potřásajíc)
všickni se mu rouhají,
posměšně
hahá s radostí naň vykřikují."
(PJA)

Augustova autorská koncepce založená na přejímání úseků biblického textu a jejich převádění do písňových konstruktů vytváří mnohdy ve spojení s jeho neumětelstvím na poli básnickém nevhodně vyznívající a teologicky nedomyšlené formulace. Následující ukázka pochází z rukopisné varianty písně *Vstoupil Kristus vzhůru z světa nízkosti* a nalezneme v ní aluze na verše z druhé kapitoly epištoly Efezským pojednávající o Kristově milosti. Toto téma tvoří jednu z konstant Augustovy hymnografické tvorby. Předpokládám, že je pozůstatkem z období, kdy Augusta sympatizoval s luterstvím. Následující výroky popisující vyvýšení člověka a jeho posazení spolu s Kristem po pravici Božího trůnu mohly vyznívat dobovému posluchači nepokorně, byly tedy pro potřeby tištěného kancionály upraveny:

„Radujtež se věrní,
lidé kající,
jsouc jeho poslušní,
s ním zde trpící,
že jste zvelebeni,
zvejšeni,
v svém člověčenství,
skrz Božství,
Pána Ježíše.
Jež jest vaše hlava,
vy jeho tělo,
dary své vám dává,
byť jeho dílo
podstatně, služebně,
všemocně
se působilo,
v vás bylo,
jeho spasení.
Jižť vás láskou vzkřísil,
z vaší mrtvosti,
na pravici vsadil s sebou v synovství,
byste z víry živi,
s ním byli…“
(PJA)

„Radůjtež se věrní,
lidé kající,
jsouc jeho poslušní,
s ním zde trpící,
že jste zvelebeni,
zvýšeni,
v svém člověčenství
skrz Božství
Pána Ježíše.
Jenž jest vaše hlava,
vy jeho tělo,
dary své vám dává,
byť jeho dílo,
podstatné, služebné,
vše mocné
se působilo,
v vás bylo
jeho spasení.
Jižť vás částkou vzkřísil
z vaší mrtvosti,
v naději dal částku své oslavnosti,
byste živi z víry
s ním byli…“
(IK)

Není to příliš obvyklé, ale někdy editor postupuje i opačným způsobem a kromě eliminace či substituce texty upravuje také přidáním nově vzniklých strof. V rámci bratrských kancionálů občas docházelo k tomu, že v Augustově písni byla ponechána jen část (pár úvodních strof, nebo pár vybraných strof z písně) a zbytek byl nově dotvořen. Takto postupoval např. upravovatel písně *Otec, Syn i Duch svatý, Pán Bůh náš jediný* ve vydání z roku 1615 a po něm samozřejmě i další sestavovatelé kancionálů

bratrských i nebratrských. V *Ivančickém kancionálu* měla píseň 22 slok, pro potřeby vydání z roku 1615 byla upravena a k šesti počátečním slokám byly další sloky nově přidělány. Jan Blahoslav si například při úpravách Augustovy písně s incipitem *Kristus choť svou církev svatou tak zamiloval* zapůjčil jen některé verše a zkombinoval je s verši tiskem nikdy nevydané písně *Znejmež matku v Božím sňatku býti v čistotě*, přičemž do originálního znění ještě dále zasahoval a některé textové pasáže samozřejmě ještě dále dotvořil a upravil.

Trichotomní struktura písní také dobře umožňovala upravit, nahradit či přidat finále písně. V případě náhrady byly nově dosazovány sloky, které byly ustálené v kancionálech té které konfese.

Např. u adventní písně *Vítej Jezukriste s nebeské výsosti* přidává Šteyer navíc jedenáctou sloku. Její finále se obrací k Bohu s prosbou o ochranu před pekelnými úklady:

„Jezu Kriste Králi, milý Spasiteli.
My k tobě voláme
náš Vykupiteli.
R: Rač nás uslyšeti,
Kriste, tvorče milý,
nedávej nás v bydlo,
v pekelné osidlo,
Kriste Králi náš."
(Šte 1687)

V rámci bratrských kancionálů byly zmínky o pekle vnímány jako problematické, jak o tom svědčí vynechávky Augustových apokalyptických výjevů v některých písních, či cenzura veršů zmiňujících peklo.

Finále u písně *Kristus kněz, chtě své oběti* přidává také *Lipenský kancionál*. Jeho obsahem je prosba o setrvání věřících v pravé víře:

„Amen Pane, rač to dáti
bychom mohli setrvati,
v pravé víře
s tebou věčně bydliti.
Amen."
(Lip 1602)

Pokud bychom měli komplexně zhodnotit přístup jednotlivých upravovatelů, za nejradikálnějšího bychom označili Šteyera. Co se týká úprav v ostatních katolických kancionálech, jejich editoři jednak nepřebírají takové množství písní, abychom mohli dospět v rámci naší komparace k nějakému validnímu tvrzení ohledně jejich edičního přístupu, navíc je

repertoár již přejat v upravené podobě od Šteyera a oni do něj posléze zasahují jen minimálně. Například písně otištěné v Božanově *Slavičku rájském* se přidržují verze, kterou známe z kancionálu Šteyera, jak už ukázal předchozí výzkum.[16] Nalezneme v nich již pouze „kosmetické" stylistické zásahy či estetické úpravy. Podobně hodnotit bychom mohli i úpravy provedené v kancionálu Rovenského.

Podle Škarpové byla jedním ze Šteyerových kritérií výběru písní z jinokonfesijních kancionálů mj. i „úplná či alespoň téměř úplná nezávadnost textu z hlediska katolické věrouky, která byla v případě potřeby doladěna textovými úpravami".[17] Z téměř čtyř set přejatých původem nekatolických textů se většina objevila v nezměněné podobě, resp. ve verzi tradované v předchozích písňových souborech, a prováděné úpravy byly pouze minimálními zásahy, jejichž rozsah byl motivován „snahou o maximální možné respektování původního znění skladby".[18] Výsledky naší komparace nad Augustovou produkcí však ukazují, že Šteyer jeho písně leckdy zkracuje až na polovinu vypouštěním redundantních slok a vytváří co nejjednodušší tematickou a dějovou linii. Do zbylého a znovu pospojovaného písňového materiálu již ale mnohdy nezasahuje. Vypadá to, jako by jeho motivací bylo předat pro příjemce co nejjednodušší a nejsrozumitelnější sdělení nejenom adaptovaného biblického textu, ale zejména věroučné tematiky zpracované v písni. Vypouštěné strofy neobsahují žádná závadná místa, spíš byl jejich obsah vyhodnocen jako nepotřebný. Výraznou eliminací prošla více než polovina písní z Augustova repertoáru (například píseň *Ó nejmilostivější Otče náš, ty vždy ustavičnou péči o nás máš* má místo deseti slok pět; *Zpívejmež všickni vesele chválíc Krista Spasitele* místo dvaceti slok třináct, *Vstoupil Kristus vzhůru z světa nízkosti* místo patnácti slok pět atd.).

Podobný přístup u ostatních editorů není tak obvyklý. Jako příklad, kdy tak výjimečně postupoval luterský sestavovatel kancionálu, můžeme uvést píseň *Přikazateli Ježíši, ty máš slova života* ze zpěvníku vydaného Danielem Karlem z Karlšperka. Po verších zpracovávajících šestou kapitolu Lukášova evangelia o blahoslavenstvích a běda je vynecháno osm didakticko-moralizujících slok písně, v nichž Ježíš promlouvá ke svým učedníkům (a potažmo i k obci věřících) a nabádá je k spravedlivému životu.

Jestliže bychom Šteyera hodnotili jako editora nejradikálnějšího, pak o Jiřím Sargankovi bychom mohli říci, že je upravovatelem nejosobi-

[16] Malura hovoří také o 60 % shodného repertoáru (Jan Malura, Pavel Kosek [eds.], *Slaviček rájský*, Brno – Ostrava: Host – Ostravská univerzita v Ostravě, 1999, 20).
[17] Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 171.
[18] Tamtéž.

tějším. Repertoár jeho kancionálu je přejat z kancionálů Komenského, Třanovského, žitavských tisků atp. Podle Jana Malury obsahuje Sarganků kancionál zhruba 15 % z bratrského repertoáru.[19] Malura uvádí, že oproti mladším evangelickým skladbám přejímal Sarganek bratrské písně s respektem k originálnímu znění, přesněji k úpravám, které provedl Komenský: „nepozměňoval vlastními zásahy jejich text, přestože strohá, do pozadí zatlačená emocionalita těchto skladeb zřejmě nevyhovovala jeho pietistickému naturelu."[20] Sarganek ovšem nepřejímal pouze z Komenského kancionálu. Např. z Třanovského zpěvníku je nejspíš přejata píseň *Cesta k nebi nová živá*, z Millerova *Pokladu zpěvů církevních* píseň *Nuž všickni znovuzrozeni* atp. Při sledování textových změn musíme brát v potaz, že v těchto zpěvnících již písně v různě upravených verzích figurovaly. Sarganek písně dále dotvářel, např. v již zmiňované *Vítej Jezukriste z nebeské výsosti* upravuje čtvrtou sloku a posouvá její obsah k většímu emocionálnímu vyznění:

„Ó co s tebou hnulo,
žes se tak ponížil?
Co k tomu přivedlo,
aby hříšným sloužil?"
(IK)

„Ach což tebou hnulo,
tak pro nás by toužil?
Co k tomu přivedlo,
aby hříšným sloužil?"
(CS 1737)

Jeden z nejzajímavějších edičních zásahů můžeme nalézt v písni *Otec, Syn i Duch svatý, Pán Bůh náš jediný*. Už v bratrském kancionálu z roku 1618 ji nalezneme upravenou – prvních šest slok je ve stejném znění, v jakém se píseň nachází v *Ivančickém kancionálu*, od šesté sloky je píseň nově dotvořena. Komenský tuto přetvořenou variantu přebírá a dále upravuje.[21] Sarganek píseň přejímá z Komenského s jeho úpravami, ale zároveň k ní znovu přidává z *Ivančického kancionálu* čtvrtou až šestou sloku písně. Otázkou samozřejmě zůstává, s jakým pramenem pracoval. Výpustka však nebyla provedena Komenským. Vynechané sloky už nenalezneme ve vydání z roku 1615. Od tohoto vydání byla píseň přejímána ve značně upravené verzi (např. vydání *Pokladu zpěvů* z roku 1710 se věrně drží ivančického znění). Nově vytvořená je také desátá a jedenáctá sloka povzbuzující srdce věřícího křesťana ke kajícnému postoji nad jeho hříchy.

[19] Malura, *Písně pobělohorských exulantů*, 165.
[20] Tamtéž.
[21] V luterském kancionálu Daniela Karla z Karlšperka z roku 1620 nebo v *Pokladu zpěvů církevních* z roku 1710 nalezneme verzi písně z *Ivančického kancionálu*.

Otec, Syn i Duch svatý
Pán Bůh náš jediný
budiž od nás veleben
v milosti nesmírný,
neb nám cestu k spasení
sám ráčil najíti
a pokání svaté hříšníkům
kázati.

Byť je z víry činili srdečnou
vděčností,
srdcem živým horlivým,
v naději, milosti,
spravedlnosti i života slávy
pokorně,
žeť s ním budou v Kristu
přijati milostně.

R: Budiž z toho Bohu chvála,
čest, moc, jasnost, sláva
vždycky na věky věkoma.

Andělůmť neučinil Bůh také
milosti
neb je k pomstě odložil,
v hněvu prchlivosti,
ale lidem čas, místo ku
pokání dává,
ó běda, kdož toho jináče
užívá.

Velmiť jest trpělivý
a shovívající,
jsa k hříšným lítostivý,
dlouhočekající,
nechceť by kdo v hříších
a v bludích svých zahynul,
než čině pokání,
na věky s ním živ byl.

Ač pokání svatému dosti
učiniti
nebylo lze žádnému jeho
vyplniti,
však jest to sám Bůh Otec
předivně obmyslil,
aby jeden sám je za všecky
vyplnil

Otec, Syn, i Duch svatý,
Bůh v bytů důstojný,
budiž od nás veleben,
v milosti přehojný.
Neb nám cestu k spasení
ráčil ukázati,
poručiv pokání hříšníkům
kázati.

Byť je z víry činili,
s srdečnou vděčností,
srdcem živým, horlivým,
v naději milosti
a svého skrze Krista tak
ospravedlnění
i jistého s Bohem svým
Otcem smíření.

R: Budiž z toho Bohu chvála,
bez přestání stálá,
žeť se nám ta milost stala.

Anjelůmť neučinil takové
milosti,
ku pomstě je odložil
v hněvu prchlivosti,
ale lidem čas, milost ku
pokání dává,
Ó běda, kdož předce
v hříších svých zůstává.

Bůhť sic jest trpělivý
a shovívající,
hřešícím lítostivý,
dlouhočekající:
nechtě, by kdo v hříších
a bludích svých zahynul,
než čině pokání pekla zlého
minul.

Protož ve jménu Krista
zvěstuje pokání,
v Církvi, v níž službu zřídil
hříchů z nás k snímání,
od sluh věrných i lidu
v Krista věřícího,
v tom života jeho
následujícího.

Otec, Syn i Duch svatý
Bůh v bytu důstojný,
budiž od nás veleben
v milosti přehojný,
neb nám cestu k spasení
ráčil ukázati,
poručiv pokání hříšníkům
kázati.

Byť je z víry činili,
s srdečnou vděčností,
srdcem živým, horlivým,
v naději, milosti
a svého skrze Krista tak
ospravedlnění,
i jistého s Bohem svým
a Otcem smíření.

Budiž z toho Bohu chvála,
bez přestání stálá,
žeť se k nám ta milost stala.

Anjelůmť neučinil takové
milosti,
ku pomstě je odložil,
v hněvu prchlivosti,
ale lidem čas, místo ku
pokání dává,
ó běda, kdož předce
v hříších svých zůstává.

Z něhož by účastníci brali
doplnění,
jsouc s ním spolu kající
v jeho posvěcení,
tak milost i spravedlnost
v něho nalezli
a života slávy hodně
docházeli.

Však kdožkoli pokání činiti
nebudou,
svědčíť Pán, že břemena
hříchů svých nezbudou,
nicť jim neprospěje o něm
mrtvé věření,
chrám, půst, i almužny,
marná rozhřešení.

Neb Syn Boží z lítosti
člověka padlého
sstoupil na svět s výsosti
z vůle Otce svého,
ten sám za nás přijal v těle
plné pokání,
činil je vždy snažně v svém
divném zmaření.

I padlým po milosti Boží již
přijaté,
že potřeba pokání, učí
Písmo svaté:
i příklad nám dává na králi
Davidovi,
na apoštolech, a zvláště na
Petrovi.

Neb Syn Boží z lítosti
člověka padlého,
sstoupil na svět z výsosti
z vůle Otce svého,
by byl snížen i pohaněn
(pro poblouzení našich
hříchů)
a je přivedl k shlazení.

Od svého narození právě až
do smrti
měl nad hříchy lidskými
srdečné bolesti,
plakal, kvílil, pokuty těžké
podstupoval,
a tak lidské hříchy sám na
sobě trestal.

Za něž sám Pán se modlil,
byť nezahynuli,
z pádu jich pozdvihoval, by
v víře zůstali:
ó blaze, kdož s Kristem
v jednotě přebývají,
neb ti mnohou pomoc
k spasení mívají.

Od svého narození právě až
do smrti
měl nad hříchy lidskými
srdečné bolesti,
plakal, kvílil, pokuty těžké
podstupoval,
a tak lidské hříchy sám na
sobě trestal.

Aj tento sám jediný jsa
s hříšnými počten,
byl jest právě kající,
ze všech z nich nalezen,
kterýž se v tom za všecky
Otci obětoval,
dar k vůni pochotný v ohni
smrti hořal.

Až i ospravedlněným
potřeba pokání:
neb i oni též hřeší
z nepamatování
a někdy z nevědomí a z těla
nemoci,
však mají Přímluvce v nebi
na pravici.

Aj tento Syn jediný jsa
s hříšnými počten,
byl jest od Boha ubit,
ač hříchů byl prazen,
jakž (pomysliž!) povede se
všem nekajícím
a na truc tej milosti
svévolně hřešícím?

Jejž Bůh Otec zachutnal
s srdečnou vděčností,
mile jej k sobě přijal na trůn
velebnosti,
tuť dům slávy jeho vůni
libou naplnil,
až na zemi k lidem v duchu
svém ji vylil.
(IK)

Byť když věrně pracují z víry
spravedlnosti,
tělo své s hříchy mrtví,
povstávají z zlosti,
pro své pády nebyli věčně
potupeni:
neb pro Krista není jim nic
k zatracení.

Bůh sic jest trpělivý
a shovívající,
hřešícím lítostivý,
dlouhočekající
nechtě, by kdo v hříších
svých a bludích zahynul
než, čině pokání, pekla
zlého minul.

Bůh Otec radost mívá
s anjely na nebi
nad hříšným, jenž činívá
pokání na zemi,
vstříc jemu vychází a jej
mile objímá
a Kristus Pán laskavě k sobě
přijímá.

Dárce štědrý Duch svatý jest
utěšitel jich,
činiť jim slavné hody
v obcování svatých:
aj tiť spolu s církví v jednom
duchu hodují,
Bohu svému v jednotě
božství děkují.

Budiž z toho Bohu chvála,
bez přestání stálá,
žeť se nám ta milost stala.
(B 1659)

Dar od Otce světlosti shůry
sstupající,
a z Kristovy plnosti jest
srdce kající,
zkroušené, ponížené, pro
hřích zarmoucené,
v postu, v pláči, k Bohu cele
obrácené.

Kdož se v tom obětuje
a milosti hledá,
tělo s hříchy křižuje, Bůhť
jím nepohrdá
pro Ducha Krista Pána, jenž
v něm to vše dělá,
skrze něhož v lidech Bůh
divně přebývá.
(CS 1737)

Závěr

Na jedné konferenci po vyslechnutí mého příspěvku o problematice edičních úprav, cenzurních zásahů do Augustových písní a jejich příčinám konstatovala nejmenovaná literární teoretička, že je z provedených úprav přeci zřejmé, nakolik se Augustovy písně kvalitativně posunuly. Rozpačitě dodávala, že cenzura v jeho případě udělala přece dobrou službu. Literární (ani jiná) historie se touto otázkou příliš nezabývala. Jediným, kdo zmínil roli cenzury a dopad edičních úprav na Augustovu hymnografickou tvorbu, byl Hrabák, který glosoval Blahoslavovy zásahy do textu vágním tvrzením: „byl to ovšem postup leckdy hodně subjektivní, který prospěl sice písním formálně a ideově slabším, ale poškozoval autory osobitě vyhraněné, např. Jana Augustu; obdobně si však počínali i dřívější redaktoři“.[22] Bez ohledu na kvalitu výsledného produktu, který je předkládán recipientům, je evidentní, že dobové okolnosti vytvořily zvláštní rozpor. Autora vědomě tvořícího pro církev, v níž byla píseň součástí kolektivního vlastnictví, vytvářená za jasně daným účelem a s danou funkcí. Přesto byl Augusta nespokojený s prováděnými úpravami – a jak

[22] Josef Hrabák, *Dějiny české literatury, díl 1: Starší česká literatura*, Praha: Československá akademie věd, 1959, 372.

o tom svědčí prameny, nebyl zdaleka jediný.[23] Z cenzurních zásahů je navíc zřejmé, že požadavky na výslednou formu kvalitního textu se epochu od epochy liší stejně, jako se liší parametry na konfesijní nezávadnost písně: „Jednání cenzury v kontinuitě s kulturním projektem příslušné doby se projevuje tím, že cenzura spoluvyjadřuje a spoluvytváří představu o dobově ‚správné' podobě literatury".[24] Dovedeme-li své úvahy do logických důsledků, můžeme na konec všech zpěvníků postavit *Evangelický zpěvník* z roku 1979, v němž otištěná Augustova píseň *Mládenec blahoslavený* již po provedených úpravách prakticky v ničem nepřipomíná píseň z *Šamotulského kancionálu*. Mohli bychom tedy říci, že dnešní doba za určitých okolností nakládá s písňovou produkcí velmi podobě jako raněnovověcí editoři.

Nejpřísněji k Augustově produkci přistupovali bratrští editoři – písně zkracovali i prodlužovali, upravovali rytmickou stavbu, rýmové dvojice, nahrazovali nesrozumitelné výrazy srozumitelnými, zastaralé novějšími, upravovali pasáže s teologicky nevhodně zpracovanou tematikou aj. V průběhu doby se také proměňovala estetická kritéria, s nimiž editoři přistupovali k úpravám – dokladem proměny estetických měřítek jsou Komenského úpravy strofické stavby písní. Trendy doby a posuny ve věroučných otázkách, k nimž došlo, pak dosvědčuje ustupující tendence k rozlišování věcí podstatných, služebných a případných a eliminace této tematiky z písní. Tento proces neustává v žádném vydání a svědčí tak o pečlivosti bratrského přístupu ke kancionálovým tiskům.

I přesto, že byly do jinokonfesijních kancionálů 16.–18. století přebírány písně s obsahem, jejž bychom mohli hodnotit jako konfesijně nezávadný, vztahující se k obecným otázkám křesťanského života, sestavovatelé zpěvníků písně přesto cizelovali v rovině estetické i teologické. Lišil se pouze jejich přístup a rozsah prováděných úprav. Dochází k eliminaci věroučně nežádoucích prvků, jakými bylo například bratrské pojmosloví či konfesijně nevhodná témata zapracovaná v písních (např. učení o večeři Páně, věcech podstatných, služebných a případných). Již Škarpová upozornila, že i drobné sémantické posuny týkající se zásahů na rovině byť jediného slova, byly z věroučného hlediska velmi podstatnými.[25] Menšími úpravami prochází Augustův repertoár ve zpěvnících luterských. Vynechávány v nich jsou sloky variující základní téma písně či konfesijně nevyhovující výrazy.

[23] Např. Jan Poustevník žádal otištění svého rukopisného zpěvníku bez provádění úprav.

[24] Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal, Pavel Janáček a kol, *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, Praha: Academia, 2015, 27.

[25] Škarpová, *„Mezi Čechy"*, 156.

V katolické produkci je patrný důraz na srozumitelnost předkládaného znění. Zejména Šteyer písně výrazně zkracuje do hotové esence tématu, jež byla teologicky i tematicky nekomplikovaná. Pečlivostí svého přístupu se katoličtí editoři nelišili od bratrských. Z perspektivy naší doby by se mohlo zdát, že kromě společného písňového fondu je to další z věcí, kterou mají tyto dvě odlišné církve společnou.

Užité prameny a literatura

Staré tisky

B 1618 *Písně duchovní evangelistské*, [Kralice: bratrská tiskárna], 1618. (*Knihopis*, č. 12872. Praha, NK ČR: 54 F 11303.)

B 1659 Jan Amos Komenský, *Kancionál, to jest, Kniha žalmů i písní duchovních*, Amsterdam: Christoffel Cunradus, 1659. (*Knihopis*, č. 3710. Brno, Moravské zemské muzeum: PK-A-0001. 879.)

Cap 1694 Karel Václav Holan, *Capella regia musicalis*, Praha: Jiří Laboun (starší), 1694. (*Knihopis*, č. 1458. Praha, NK ČR: 54 A 48.)

CS 1737 Jiří Sarganek, *Cithara sanctorum* neboli *Lipský kancionál*, Lipsko: Samuel Benjamin Walther, 1737. (*Knihopis*, č. 15221. Praha, NK ČR: 54 J 9285.)

EK 1717 Václav Klejch, *Evangelický kancionál*, Žitava: Václav Kleych, 1717. (*Knihopis*, č. 3972. Praha, NK ČR: 54 K 015347.)

Hart 1685 Michal Hartmann, *Kancionál aneb Zpěvové poct a chvál božských*, Žitava: Michal Hartmann, 1685. (*Knihopis*, č. 3716. Praha, NK ČR: 54 E 73.)

IK *Písně chval božských. Písně duchovní evangelistské*, [Ivančice: bratrská tiskárna], 1564. (*Knihopis*, č. 12861. Praha, NK ČR: 54 A 32.)

K 1620 Daniel Karel z Karlšperka, *Kancionál aneb Zpěvové církve evanjelitské*, 1620. (Praha, NK ČR: 54 E 1, 54 B 52.)

Kon 1727 Antonín Koniáš, *Citara Nového zákona*, Hradec Králové: Václav Jan Tybely, 1727. (*Knihopis*, č. 4288. Praha, NK ČR: 54 E 78.)

Mill 1710 Johannes Miller, *Poklad zpěvů duchovních*, Žitava: Michal Hartmann, 1710. (*Knihopis*, č. 5577, Praha, NK ČR: 54 D 143.)

Pís 1602 Tobiáš Závorka Lipenský, *Písně chval božských,* Praha: Jiří Jakubův Dačický, 1602. (*Knihopis*, č. 17175. Praha, NK ČR: 54 B 38.)

PJA Jan Augusta, *Písně bratra Jana Augusty, kteréž dělal ve vězení*, rukopis, 1562. (Wien, Österreichische Nationalbibliothek: Cod. 7457.)

Slav 1719 Jan Josef Božan, *Slaviček rájský*, Hradec Králové: Václav Jan Tybely, 1719. (*Knihopis*, č. 1247. Praha, NK ČR: 54 A 36.)

ŠK *Piesně chval božských. Písně duchovní evangelistské*, Šamotuly: Alexandr Plzeňský, 1561. (*Knihopis*, č. 12860. Přerov, Muzeum Komenského v Přerově: ST 21, ST 177.)

Šte 1683 Matěj Václav Šteyer, *Kancionál český*, Praha: Jiří Černoch, 1683. (*Knihopis*, č. 15935. Praha, NK ČR: 54 C 44.)

Šte 1687 Matěj Václav Šteyer, *Kancionál český*, Praha: Jan Karel Jeřábek, 1687 (*Knihopis*, č. 15936. Praha, Kabinet hudební historie: 2A893).

Literatura

Baťová, Eliška, *Augustovo Registrum aneb Zpráva, co se kdy a o čem čísti má a jeho kontext: nové pohledy*, in: P. Hlaváček (ed.), *O Felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*, Praha: FF UK, 2013, 195–213.

Baťová, Eliška, *Kolínský kancionál z roku 1517 a bratrský zpěv na počátku 16. století*, Praha: KLP, 2011.

Hanzelková, Marie, *Kancionály jednoty habrovanských* [online], cit. [2016–08–05], dostupné z: http://is.muni.cz/th/13963/ff_d/.

Hostinský, Otakar, *Jan Blahoslav a Jan Josquin*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896.

Hrabák, Josef, *Dějiny české literatury, díl 1: Starší česká literatura*, Praha: Československá akademie věd, 1959.

Kouba, Jan, *Vzájemný poměr kancionálu Šamotulského a Evančického*, in: Miscellanea musicologica, Praha: Ústav pro dějiny hudby na Universitě Karlově v Praze, 1956, 25–31.

Kouba Jan, Blahoslavův rejstřík autorů českobratrských písní a jeho pozdější zpracování, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Ústav pro dějiny hudby na Universitě Karlově v Praze, 1962, 1–175.

Kouba, Jan, Nejstarší české písňové tisky do roku 1550, in: *Miscellanea musicologica*, Praha: Univerzita Karlova, 1988, 21–92.

Kouba, Jan, Od husitství do Bílé hory (1420–1620), in: J. Černý, J. Kouba, V. Lébl, J. Ludvová, Z. Pilková, J. Sehnal, P. Vít (eds.), *Hudba v českých dějinách: Od středověku do nové doby*, Praha: Supraphon, 1989, 115–116.

Malura, Jan, *Písně pobělohorských exulantů (1670–1750),* Praha: Academia, 2010.

Malura, Jan; Kosek, Pavel (eds.), *Slaviček rájský*, Brno – Ostrava: Host – Ostravská univerzita v Ostravě, 1999.

Říčan, Rudolf, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957.

Škarpová, Marie, *„Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“: Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity v 17. století*, Praha: FF UK, 2015.

Wögerbauer, Michael; Píša, Petr; Šámal, Petr; Janáček, Pavel a kol., *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, Praha: Academia, 2015.